

ABD ve Azərbaycan Nesrinde Küçük Adam Fiqürünün Epik Yansımalarında Sosial ve Ahlakı Gerçeklikler

Social And Moral Realities In The Epic Reflections Of The Little Man Figure In Us And Azerbaijani Prose

Şükufe Vəliyeva
E-mail: valiyevashukufa@gmail.com
Tel: +994512958233
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5425-5364>
AMEA Nizami Gəncəvi adına Edebiyyat İnstitutu

Xülasə: Bu çalışma, Amerikan ve Azerbaycan nesrinde "küçük adam" figürünün toplumsal ve ahlaki gerçekliklerle ilişkisini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. "Küçük adam", edebiyatta sistem karşısında ezilen, fakat güçlü bir ahlaki yapıya sahip olan sıradan karakteri temsil eder. Bu figür toplumsal çatışmalar, bireysel içsel mücadele ve adaletsizlik karşısındaki duruş bakımından her iki edebiyatın merkezinde yer alır. Araştırma bu figürün edebi temsilinin hangi toplumsal arka planlar ve kültürel değerler üzerinden şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yöntem olarak karşılaştırmalı edebi analiz tekniği uygulanmış belirlenen temsilci eserler üzerinden çözümlenmeler yapılmıştır. Çalışma edebiyatın sosyal işlevine ve karakter inşasında kültürel kodların etkisine dikkat çekmektedir.

Makalenin birinci bölümünde "küçük adam" kavramının literatürdeki anlamı ele alınmış bu karakter tipinin edebi türler içerisindeki konumu, sosyal ve ahlaki yük taşıma kapasitesi üzerinden nasıl kurulduğu açıklanmıştır. İkinci bölümde, Amerikan nesrinde küçük adam figürünün kapitalist toplum yapısı içerisindeki trajedisi analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Azerbaycan nesrinde küçük adamın milli kimlik, kültürel miras ve ahlaki değerlerle ilişkili olarak nasıl betimlendiği üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, her iki edebiyat geleneğinde "küçük adam" figürü, yalnızca bireysel bir varlık değil, aynı zamanda toplumun aynası, değer yargılarının sınıandığı bir metaforudur. Bu figürler aracılığıyla yazarlar, hem bireyin trajedisini hem de toplumun içsel çelişkilerini, değer kayıplarını ve ahlaki yozlaşmalarını epik bir biçimde temsil etmektedir.

Açar sözlər: *küçük adam figürü, toplumsal gerçeklik, ahlaki değerler, Amerikan nesri, Azerbaycan nesri, edebi karakter tipleri*

Məqalənin gəldiyi
tarix/Received: 02.05.2025
Qəbul tarixi/Accepted:
04.08.2025
Nəşr tarixi/ Available Online:
15.10.2025

Abstract: This study compares the relationship of the "little man" figure with social and moral realities in American and Azerbaijani prose. The "little man" in literature represents an ordinary individual who is oppressed by the system but has a strong moral character. This figure; it is at the center of both literatures in terms of social shortcomings, individual internal struggle and stance against injustice. The research aims to reveal the social backgrounds and cultural values of the literary representation of this figure. The comparative literary analysis technique was applied as a method; Analyzes were made on the selected representative works. The study draws attention to the social function of literature and the influence of cultural codes in character building.

In the first part of the article, the meaning of the concept of "little man" in the literature is explained; the position of this character type in literary genres, social and moral load-carrying capacity is emphasized. In the second part, the tragedy of the figure of the little man in the capitalist society in American prose is analyzed. In the third part, it is emphasized how the little man is described in Azerbaijani prose in relation to national identity, cultural heritage and moral values. As a result, in both literary traditions, the figure of the "little man" is not only an individual being, but also a mirror of society, a metaphor against which value judgments are tested. Through these figures, the authors reveal both the tragedy of the individual and the internal contradictions, loss of value and moral degeneration of the society in an epic way.

Keywords: *little man figure, social reality, moral values, American prose, Azerbaijani prose, literary character types*

Giriş / Introduction: Edebiyat bireysel duyguların ötesinde, toplumların sosyal ve ahlaki yapısını, tarihsel dönüşümlerini anlamamıza olanak tanır. Bu bağlamda, "küçük adam" figürü edebiyatın sosyal işlevinin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Çalışmada, bu karakterin neden Amerikan ve Azerbaycan edebiyatında öne çıktığı sorusuna cevap aranacaktır. Her iki ülkenin farklı sosyo-politik yapısına rağmen, "küçük adam" figürünün ortak temsilleri dikkat çekicidir. Araştırmanın amacı, bu figürün nasıl kurgulandığını, hangi değerleri yansıttığını ve bu yolla yazarların toplumsal gerçekliği nasıl betimlediğini ortaya koymaktır.

Edebiyat yalnızca bireysel duyguların ya da estetik güzelliklerin yansıtıldığı bir alan değil, aynı zamanda toplumun sosyal yapısını, ahlaki değerlerini ve tarih boyunca yaşadığı dönüşümleri anlamaya imkan tanıyan güçlü bir aynadır. Edebiyatçı, eserinde yalnızca hayal dünyasını değil, aynı zamanda yaşadığı toplumun gerçekliğini, bireylerin günlük hayat içerisindeki mücadelelerini ve onların ruhsal dünyalarını da dile getirir.

Bu bağlamda edebiyatta sıklıkla rastlanan ve zamanla güçlü bir sembol haline gelen karakterlerden biri de "küçük adam" tipidir. Küçük adam ne bir kahramandır ne de büyük tarihi olayların merkezindedir. Aksine, toplumun en basit, en sıradan katmanlarından birine ait olan, ancak bu basitliğiyle okuyucunun yüreğine dokunan, insani yönüyle öne çıkan bir kişidir. Bazen bir işçi, bazen bir köylü, bazen bir öğretmen veya bir memur olabilir; ancak ortak özellikleri arasında toplumsal adaletsizliklerle karşılaşmaları, sistem içinde ezilmeleri, ancak iç dünyalarında güçlü bir ahlaki duruş sergilemeleri yer alır.

Bu araştırmanın önemi, "küçük adam" imgesinin hem Amerikan hem de Azerbaycan edebiyatında farklı siyasi, kültürel ve tarihsel bağlamlarda şekillenmiş olmasına rağmen, ortak bir ideolojik ve ahlaki misyona sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşme, toplumsal eşitsizlik ve modern kapitalist ve Sovyet sonrası toplumlarda bireyin konumu gibi konular, bu konuyu 21. yüzyıl edebiyat çalışmaları için daha da önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada Amerikan ve Azerbaycan edebiyatını birlikte incelememizin temel nedeni, farklı coğrafi, tarihsel ve kültürel zeminlerde gelişmesine rağmen, "küçük adam" figürünün her iki edebiyatta da, özellikle 20. yüzyıldan bu yana yaygın olarak yer almasıdır. Bu figür, sistem tarafından ezilen, ancak içsel olarak güçlü bir ahlaki duruş sergileyen toplumun alt katmanlarından gelen bireyleri temsil etmektedir. Amerikan edebiyatında kapitalist sistemin birey üzerindeki etkisi "küçük adam" tipinde yansıtılırken, Azerbaycan edebiyatında bu figür, Sovyet ideolojisinin bastırılması, geleneksel değerlerin korunması ve ulusal kimlik arayışı gibi temalarla ayırt edilir. Bu bağlamda, her iki edebiyat da ayrı ideolojik sistemlerde bireyin trajedisini anlatmada benzer edebi eğilimler göstermektedir. Bu iki edebiyatın çalışma için seçilmesinde aşağıdaki faktörler de etkili olmuştur:

- Her iki edebiyatın da toplumsal eleştiriye açık yapısı
- "Küçük adam" figürünün ahlaki ve toplumsal gerçekliklerin bir temsili olarak işlevselliği
- Bu karakter aracılığıyla Doğu (Azerbaycan) ve Batı (ABD) edebiyatı arasındaki kültürel ve ideolojik farklılıkların karşılaştırılabilirliği
- Figürün hem klasik hem de modern örneklerle evrensel özünü ortaya koyması

Bu nedenlerden dolayı Amerikan ve Azerbaycan edebiyatı "küçük adam" imgesinin çok yönlü bir şekilde incelenmesi için karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları için uygun bir temel oluşturmaktadır.

Amerikan edebiyatında “küçük adam” teması çoğu zaman kapitalist sistemin acımasızlığı, bireyin yalnızlaşması ve tüketim kültürü karşısındaki çaresizliği üzerinden işlenmiştir. Bu karakterler hayal ettikleri başarıya ulaşamayan, toplumun dışına itilen ama yine de yaşam mücadelesinden vazgeçmeyen insanlardır. Buna karşılık, Azerbaycan edebiyatında küçük adamın mücadelesi daha çok millî kimlik, geleneksel değerler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği rejiminin baskıları ve kırsal hayatın gerçeklikleri üzerinden şekillenmiştir. Bu karakterler, kimi zaman sessiz bir direnişi, kimi zaman ise insani erdemleriyle topluma ders vermeyi amaçlayan figürlerdir (Salamoğlu, 2018, pp. 5-6).

Mevcut çalışmaların bir kısmı (Cullen, 2003; Qasımzadə, 2017)"küçük adam" tipini yalnızca toplumsal edebiyat çerçevesinde açıklarken, bazıları (Biggsby, 2005; Salamoğlu, 2018) ulusal edebiyat içindeki sanatsal işlevini incelemiştir. Ancak, bu tipin Amerikan ve Azerbaycan edebiyatında karşılaştırmalı incelemesi, özellikle de teorik-ideolojik bağlamıyla birlikte sunumu, yeterince geliştirilmemiştir. Bu makale bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel amacı, Amerikan ve Azerbaycan düzyazısında "küçük adam" tipinin toplumsal ve ahlaki gerçekliklerini epik yansımalar aracılığıyla incelemek ve bu imgenin tarihsel koşullar, ideolojik baskı ve kültürel değerler tarafından nasıl oluşturulduğunu ortaya koymaktır.

Metodoloji. Bu çalışma karşılaştırmalı edebiyat analizi yöntemine dayanmaktadır. Seçilen ana metinler John Steinbeck'in "Fareler ve İnsanlar" ve Arthur Miller'in "Saticının Ölümü", Celil Memmedguluzade'nin "Usta Zeynal" öyküsü ve İsa Muğannanın romanlarıdır. Karakter analizleri toplumsal, kültürel ve ahlaki bağlamlar içinde yürütülmüş ve metinler arasındaki tematik benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilmiştir.

1. “Küçük adam” kavramının anlamı ve edebi niteliği

1.1. Edebi tipler arasında “küçük adam”ın yeri ve fonksiyonu

Edebi tip, edebiyatta belirli özelliklerle genelleştirilmiş ve farklı eserlerde benzer niteliklerle tekrarlanan bir karakter modelidir. Tip, bireysel özelliklerinden çok temsil ettiği toplumsal sınıf, düşünce veya davranışla öne çıkar. Edebiyat tarihine, özellikle modern Batı ve Türk edebiyatı geleneğine baktığımızda, yazarların yalnızca kahramanları, liderleri, soyluları veya büyük düşünürleri değil, aynı zamanda toplumun alt tabakalarından görünmeyen ve sıradan kişilikleri de betimlediğini görürüz (Kılıç, 2022, p. 5).

Edebi tipler arasında "küçük adam" sıklıkla arayışın, değişimin veya çatışmanın temsilcisidir. Kahramanlığıyla öne çıksa da çaresizliğiyle de dikkat çeker. Ancak bu zayıflık onun insan derinliğini yansıtır. Bu tür bazen edilgen, bazen edilgen, bazen de içsel dürtülerle asi olur. Yaşadığı zorluklar yalnızca bir bireyde değil, aynı zamanda toplumsal bir bağlamda da anlam kazanır (Cuddon, 2013, p. 183).

Amerikan edebiyatında bu figür, modernitenin getirdiği bireysel izolasyonu ve ekonomik baskıyı yansıtırken, Azerbaycan edebiyatında daha çok ideolojiye direnme ve ulusal kimliği ve kolektif kimliği koruma mücadelesinin bir sembolüdür. Bu anlamda, "küçük adam" sadece edebi bir tip değil, aynı zamanda ahlaki ve sosyal işlevleri olan ideolojik bir semboldür.

1.2. Sosyal ve ahlaki yük taşıyan bir karakter olarak “küçük adam”ın oluşum nedenleri

“Küçük adam” figürünün edebi sahada ortaya çıkışında yalnız bireyin toplumdaki konumuyla ilgili sorunlar değil, aynı zamanda modern insanın yaşadığı kimlik bunalımı, toplumsal yabancılaşma ve

değer boşluğu etkili olmuştur. Sanayi devrimi sonrası hızla değişen yaşam koşulları, geleneksel yapının çözülmesi ve bireyin toplumsal sistem içinde yalnızlaşması, edebiyatta yeni bir insan tipinin — sıradan ama içsel derinliği olan karakterlerin — öne çıkmasına zemin hazırlamıştır (Çalışkan, 2012, p. 21).

Georg Lukács – Tipik İmge ve Toplumsal Gerçeklik

Georg Lukács, gerçekçiliğin başlıca savunucularından biridir ve "tipik imge" kavramını, kapitalist dönemin toplumsal çelişkilerini gerçekçi romanı aracılığıyla ifade eden bir imge olarak görür (Noureddine, 2024, p. 169).

Dolayısıyla "küçük adam", Amerikan kapitalizminin ve Sovyet/Sovyet sonrası Azerbaycan'ın belirli biçimlerinin çelişkilerini somutlaştıran tipik bir imge olarak analiz edilir.

Mihail Bakhtin – Heteroglossia

Mikhail Bakhtin'in heteroglossia kavramı, edebi metinlerde farklı toplumsal grupların lehçelerinin ve seslerinin tek bir metne nüfuz etmesini vurgular (Bakhtin, 2004).

"Küçük adam" imgesi yalnızca yazarın bir fikri olarak değil, aynı zamanda çeşitli toplumsal seslerin bir araya gelmesiyle de oluşur.

Fredric Jameson – İdeolojinin Metne Sızması

Fredric Jameson, "Siyasi Bilinçdışı" adlı eserinde, edebi metinlerin bilinçli veya bilinçsiz olarak ideolojik yapıların izlerini taşıdığını ve siyasi bir bağlamda anlaşılması gerektiğini savunur (Fredric, 1982, p. 14).

Dolayısıyla, "küçük adam" tipleri, kapitalist Amerika ve Sovyet Azerbaycan'ı ideolojik bir pencereden analiz etmenin anahtarıdır.

1.2.1. Toplumsal Faktörler

Amerikan Edebiyatında:

Kapitalist sistemin kişilik üzerindeki etkisi, Amerikan edebiyatında "küçük adam" imajının oluşumunda öncü bir rol oynamıştır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Büyük Buhran, işsizlik, sınıf eşitsizliği ve ekonomik güvencesizlik gibi sorunlar, toplumun alt tabakalarında yaşayan bireylerin yaşam mücadelelerini edebiyata taşımıştır. Bu durum, Steinbeck'in "Gazap Üzümleri" ya da "Fareler ve İnsanlar" gibi eserlerinde çarpıcı biçimde görülmektedir (Steinbeck, 2002, pp. 102-105). Toplumsal yapıda üretim-tüketim arasındaki dengesizlik, bireyin ahlaki çöküşüne yol açmış; küçük adam figürü, sistemden sıkıştırılmış, izole edilmiş bir birey olarak ortaya çıkmıştır (Cullen, 2003, p. 88).

Azerbaycan Edebiyatında:

Azerbaycan edebiyatında "küçük adam" figürü daha çok Sovyet ideolojisinin kolektivist baskıları ve kırsal yaşamın toplumsal eşitsizlikleri zemininde oluşmuştur. Baskı yılları, kolektif çiftçilik, artan toplumsal farklılıklar ve yazarların ideolojik kalıplar içinde "basit adam"ı gösterme ihtiyacı bu tiplerin oluşmasına yol açmıştır. Celil Memmedguluzade ve İsa Muğannanın eserlerinde bu sınıftan insanlar hem toplumsal tabakalaşmanın kurbanları hem de ulusal ruhun taşıyıcıları olarak sunulmuştur (*Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı*, 2007, p. 314; Qasımzadə, 2017, p. 416).

1.2.2. Ahlaki ve Değerler Temelli Yük

Amerikan Edebiyatında:

Amerikan edebiyatında küçük adam çoğu zaman kendi iç dünyasında güçlü ahlaki değerler taşıyan bir figür olarak işlenir. Özellikle Arthur Miller'ın "Death of a Salesman" eserindeki Willy Loman karakteri, Amerikan Rüyası uğruna içsel çatışmalar yaşayan, fakat sonunda bu sistemin dayattığı değerlerin kurbanı olan bir bireydir (Miller, 1998). Bu karakterler dürüstlük, çalışkanlık, sadakat gibi değerlere bağlıdır; ancak bu değerler kapitalist başarı ölçütleri karşısında değersizleştirilir (Armintor, 2011, p. 39).

Azerbaycan Edebiyatında:

Azerbaycan nesrinde "küçük adam" tipi ahlaki değerlerin taşıyıcısı olarak tasvir edilir – adalet, helal emek, vicdan ve hayırseverlik. Bu tipler özellikle Celil Memmedguluzade'nin "Üsta Zeynal" hikayesinde sistemin adaletsizliklerine rağmen ahlaki üstünlüklerini korumaya çalışan basit insanlar olarak ön plana çıkar (Məmmədquluzadə, 2014, p. 139). Mücadeleleri çoğu zaman sessiz ama ahlaki açıdan güçlü bir direniş biçimidir.

1.2.3. Modern Edebiyatın İlgisi

Modern ve çağdaş edebiyat, bireyin iç dünyasına daha çok eğildiğinden dolayı "küçük adam" tipine geniş bir alan açmıştır. Fyodor Dostoyevski'nin "Yeraltından Notlar"ındaki kahraman, Gogol'un "Palto"sundaki Akaki Akakiyeviç, Orhan Kemal'in romanlarındaki işçi karakterler, William Faulkner ya da John Steinbeck'in küçük çiftçileri bu türün güçlü örnekleridir. Onlar büyük olaylar yaratmasalar da büyük duygular yaşarlar. Bu da edebi anlatımda empati kurmayı ve topluma ayna tutmayı mümkün kılar.

2. Amerikan nesrinde küçük adam figürü ve toplumsal gerçeklikler

2.1. Kapitalist toplum yapısında sınıfsal eşitsizlikler ve küçük adamın trajedisi

Amerikan nesrinde "küçük adam" figürü sıklıkla toplumsal adaletsizliklerin, sınıfsal ayrımların ve bireyin modern kapitalist düzende ezilmesinin sembolü olarak karşımıza çıkar. Bu figür yalnızca ekonomik anlamda güçsüz olan bireyleri değil, aynı zamanda sistemin çarkları arasında varoluş mücadelesi veren, hayalleri bastırılan ve sesini duyuramayan bireyleri de temsil eder.

Kapitalist toplum yapısının merkezinde üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf ile emeğiyle geçinmek zorunda olan işçi sınıfı arasındaki ayrım yer alır. Bu ayrım Amerikan edebiyatında özellikle 20. yüzyılın başından itibaren belirginleşmeye başlamış, ekonomik buhranlar, işsizlik, güvencesizlik gibi temalar "küçük adam" figürünün temel trajedilerini oluşturmuştur (Tyson, 2023, p. 56).

Örneğin John Steinbeck'in "Of Mice and Men" (Steinbeck, 2002) adlı eserinde George ve Lennie karakterleri üzerinden ekonomik sistemin ezdiği işçi sınıfı tasvir edilir. Hayal kuran ama o hayallere ulaşamayan bu karakterler, sistemin dışına itilmiş "küçük adamlar" olarak okunabilir. Benzer şekilde, Arthur Miller'ın "Death of a Salesman" (Miller, 1998) adlı oyununda Willy Loman karakteri Amerikan rüyası uğruna hayatını tüketmiş bir bireydir. Onun başarısızlığı, sadece kişisel bir çöküş değil, sistemin bireyi nasıl çürüttüğünün göstergesidir.

Küçük adamın trajedisi, kapitalist toplumda bireyin "değer" ölçütlerinin yalnızca maddi başarıya endekslenmesiyle daha da derinleşir. Bu figür, çoğu zaman bir sistem eleştirisi olarak kurgulanır; bireyin içsel dünyası ile dışsal gerçeklik arasındaki çatışma, ahlaki yozlaşma, yalnızlık ve yabancılaşma gibi temalarla iç içe sunulur (Cullen, 2003, p. 88).

Ayrıca çağdaş Amerikan nesrinde, bu figür ırk, etnik kimlik ve göçmenlik olguları bağlamında da yeniden biçimlendirilmiştir. Özellikle African-American ve Latin American yazarlar, sınıfsal ayrımcılıkla birlikte ırksal adaletsizlikleri de ele alarak küçük adamın çok katmanlı trajedisini ortaya koymaktadırlar.

2.2. Amerikan yazarlarında küçük adam figürünün toplumsal eleştiri aracı olarak sunumu

Amerikan edebiyatında “küçük adam” figürü, yalnızca bir karakter tipi olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının eleştirisini taşıyan güçlü bir sembol olarak işlev görür. Özellikle 20. yüzyıl Amerikan nesri, bireyin sistem karşısındaki yalnızlığı, kırılabilirliği ve ezilmişliğini merkeze alarak, kapitalist düzenin insani değerleri nasıl aşındırdığını gözler önüne serer. Bu noktada birçok Amerikalı yazar: John Steinbeck, Arthur Miller ve başqaları “küçük adam”ı bir eleştiri aracı olarak kullanmış, toplumun yapısal sorunlarını, sınıf ayrımlarını, hayal kırıklıklarını ve bireysel trajedileri bu karakterler üzerinden işlemeyi tercih etmiştir (Tyson, 2023, p. 79).

2.2.1. John Steinbeck – Gerçekliğin İçindeki Küçük İnsan

John Steinbeck’in eserleri, Amerikan taşrasında yaşayan emekçilerin, işçilerin, göçmenlerin ve yoksulların yaşam mücadelelerini merkeze alır. Onun romanlarında küçük adam, doğrudan kapitalist sömürü düzeninin kurbanı olan bir figürdür.

Of Mice and Men (Fareler ve İnsanlar) adlı eserinde George ve Lennie karakterleri, Büyük Buhran döneminin ekonomik zorlukları içinde ayakta kalmaya çalışan sıradan insanları temsil eder. Bu karakterler hayal kurarlar ama bu hayallerin sistemin gerçekliğiyle çatıştığı noktada yıkıma uğrarlar. Lennie'nin saf ve zararsız doğasına rağmen trajik sonu, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir eleştiri olarak okunur. Steinbeck, bu küçük insanların umutlarını, hayal kırıklıklarını ve sistemin insafsızlığını yalın bir dille anlatır (*John Steinbeck's Of Mice and Men (Bloom's Modern Critical Interpretations)*, 2005, p. 10).

2.2.2. Arthur Miller – Amerikan Rüyasının Çöküşü

Arthur Miller'in *Death of a Salesman (Satıcının Ölümü)*(Miller, 1998) adlı oyunu Amerikan rüyasının en sert eleştirilerinden birini içerir. Baş karakter Willy Loman, hayatı boyunca başarı ve zenginlik hayaliyle çalışmış bir satış elemanıdır. Ancak yaşamı boyunca bir türlü bu başarıya ulaşamaz ve sonunda hem ekonomik hem de ruhsal bir çöküş yaşar

Willy Loman, sistemin biçtiği idealler uğruna kendini harcayan bir “küçük adam”dır. Onun hikâyesi, Amerikan toplumundaki birey-merkezli başarı anlatısının ne denli çürük temellere dayandığını gözler önüne serer. Miller bu karakter aracılığıyla, toplumun birey üzerindeki baskılarını, başarısızlığı bir utanç olarak damgalamasını ve sistemin insana değer vermeyen yönlerini eleştirir (Bigsby, 2005, p. 325).

2.2.3. Küçük Adam Figürünün Toplumsal Eleştirideki Gücü

Küçük adam figürü, çoğunlukla sessizdir, görünmezdir; ama onun hikâyesi, büyük anlatıların arka planındaki gerçekleri yansıtır. Bu figürün yaşadığı hayal kırıklıkları, uğradığı haksızlıklar ve

sürüklendiği çıkmazlar, yazarlar için bir toplumsal ayna işlevi görür. Kapitalist sistemin bireyi yalnızlaştırdığı, tükettikçe tüketen bir düzen içinde insanı değersizleştirdiği gibi eleştiriler, küçük adamın trajik hayat hikâyesi üzerinden etkili biçimde yansıtılır.

Özetle, Amerikan yazarlar küçük adam figürünü yalnızca bir karakter değil, bir ideolojik duruş olarak kullanır. Onun üzerinden, toplumun ekonomik, ahlaki ve kültürel yapısına dair derin sorgulamalar yapar. Bu nedenle küçük adam, hem bireysel hem de kolektif bir eleştirinin taşıyıcısıdır(Hartner, 2024, p. 21).

3. Azerbaycan nesrinde küçük adam figürü ve millî değerler

3.1. Küçük adamın millî kimlik ve kültürel mirasla ilişkili olarak betimlenmesi

Azerbaycan nesrinde “küçük adam” figürü yalnızca sosyal veya ekonomik yapının pasif bir bireyi olarak değil, aynı zamanda **millî kimliğin, kültürel değerlerin ve halk irfanının taşıyıcısı** olarak da resmedilmiştir. Bu figür halkın içinden gelen, geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı, tarihsel mirasın doğal bir temsilcisidir. Toplumun temel taşı olan bu karakter, birey olma mücadelesi verirken aynı zamanda millî ruhun yaşatılmasına hizmet eder (Qasımzadə, 2017, p. 416).

3.1.1.Millî Kimliğin Taşıyıcısı Olarak Küçük Adam

Azerbaycan edebiyatında küçük adam çoğu zaman köyde yaşayan, emeğiyle geçinen, sade yaşamı olan ama onurlu bir birey olarak karşımıza çıkar. Onun duruşu, konuşması, geleneklere olan bağlılığı, yaşadığı mekânla kurduğu ilişki; millî kimliğin günlük yaşamdaki yansımasıdır. Bu karakterlerde dil, folklor, örf ve adet gibi unsurlar canlı bir şekilde aktarılır.

Örneğin, **İsa Hüseyinov** (İsa Muğanna) gibi yazarların eserlerinde küçük adam yalnızca dramın figürü değil, aynı zamanda halk hafızasının da bir koruyucusudur. Onun karakterinde hem geçmişin yükü hem de geleceğe dair umutlar bir araya gelir. Bu da küçük adamı yalnızca edilgen değil, aynı zamanda kültürel bir özne hâline getirir (*Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı*, 2007, p. 314).

3.1.2.Kültürel Mirasla Kurulan Derin İlişki

Küçük adam figürü, geleneksel yaşam tarzı içinde şekillenmiş, aile yapısına, dinî ve ahlaki kurallara saygılı, toplumun ortak hafızasına sahip bir birey olarak yansıtılır. Azerbaycan nesrinde bu figür, çoğu zaman halı desenlerinde, bayatılarda, halk müziğinde ya da atasözlerinde karşılık bulan kültürel kodlarla iç içedir.

Bu karakterler, kültürel belleğin bir nevi canlı arşivi gibidir. Onlar vasıtasıyla yazarlar yalnızca bireysel acıları değil, aynı zamanda toplumun kolektif hafızasını, millî kimliğini ve kültürel sürekliliğini dile getirirler. Küçük adamın yaşamı, bu mirasın modern zamanlara aktarılmasında köprü görevi görür (Mikail E.H, 2024, p. 3077).

3.1.3. Modernleşme ve Kültürel Çatışma

Azerbaycan nesrinde modernleşme süreçleriyle birlikte küçük adamın geleneksel değerleriyle yeni yaşam biçimleri arasında kaldığı görülür. Bu çatışma, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümün de anlatımıdır. Küçük adamın yaşadığı uyumsuzluk, köklerinden koparılmak istenen bir milletin trajedisini de temsil eder. Bu yönüyle karakter sadece bireysel değil, **millî hafızanın taşıyıcısı olarak da edebi sahnede yer alır (Salamoğlu, 2008, p. 179)**

3.2. Toplumsal Adaletsizliklərə Karşı İçsel Direncə və Millî Ahlak Temaları

Azərbaycan edebiyatında “küçük adam” tipləməsinin ən etkiləyici nümunələrindən biri Celil Memmedguluzadə'nin hikayələrində görünür. 19. yüzilin sonları ilə 20. yüzilin başlarında yaşamış olan yazar, toplumun alt sınıflarına mənsub sıradan bireylərin günlük yaşamlarını, problemlərini və əhlakî duruşlarını böyük bir ustalqla edebi əsərlərinə yansıtmışdır. Onun edebi mirası, həm toplumsal eleştiriyi həm də millî və manevi dəğərləri aynı anda yansıtməsi bakımından özel bir öneme sahiptir.

C. Memmedguluzadə'nin “*Posta Kutusu*”, “*Usta Zeynal*” və “*Danabaş Köyü Hikayələri*” gibi əsərlərində qarşımıza çıxan “küçük adam” tipi; sadə, yoxsul, sistemin adaletsizliğindən zarar gören, fakat içsel əhlakını korumayı başaran bir bireydir. Örneğın “*Usta Zeynal*” adlı hikayədə başkarakter okuma yazma bilməyən biridir; ama dürüslüğü, çalışkanlığı və manevi üstünlüğüylə öne çıkar. Sistemin kör ettiğı adaletsiz bir toplum yapısında ezilen bu karakter, içində taşıdığı adalel duyğusunu, insan sevgisini və vicdanını kaybetmez. Bu da “küçük adam”ın içsel direncinin və əhlakî dayanıqlılığının açıq bir göstərgesidir (Məmmədquluzadə, 2014).

Yazar bu tür karakterlər aracılığıyla yalnızca bireyi değıl, tüm bir halkın dəğərlərini, manevi mücadelesini və millî ruhunu somutlaşdırır. Memmedguluzadə'nin əsərlərində “küçük adam” baskı və cəhalet qarşısında sessiz kalıyor gibi görünse də, okurda bu zulme qarşı dərin bir manevi tepki uyandırır. Bu yönüylə, onun əsərləri yalnızca edebi birer ürün değıl, aynı zamanda toplumsal və manevi bir uyanışın da aracıdır (“*Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında “kiçik” adam obrazlarının ictimai-bədii funksiyası” monoqrafiyası nəşr olunmuşdur*, 2012).

Celil Memmedguluzadə halkın milli və kültürel dəğərlərinə, dilinə, gələnek və gərəneklərinə sahip çıkılmasını savundur və “küçük adam”ı bu dəğərlərin taşıyıcısı olaraq resmedir. Bu anlamda, Memmedguluzadə'nin “küçük adam”ı yalnızca ezilen bir sınıfı değıl, aynı zamanda milli əhlak və maneviyatın koruyucusunu da təmsil edir.

Azərbaycan edebiyatında “küçük adam” tipi, farklı tarixsel dövənlərdə farklı işləvlərə sahip olmuşdur:

Dönem	Temel Özellikler	Örnek Yazarlar ve Eserler
20. yüzilin başları	Ulusal uyanış, aydınlanma, toplumsal adaletsizliklə mücadele	Celil Memmedguluzadə – “Üstat Zeynal”, “Posta Kutusu”
Sovyet dönemi	İdeolojik baskılar, kolektivizm, kırsal yaşamın gerçəkleri	İsa Muğna – “İdeal”, “Mehser”
Bağımsızlıq sonrası	Modernleşme, ekonomik dönüşüm, ulusal dəğərlərin korunması	Anar – “Ağ liman”

Celil Memmedguluzadə - Adalel ve Vicdanın Səsi

Memmedguluzadə'nin “Zeynal Usta” öyküsü, Azərbaycan gerçəkçiliğindəki “küçük adam” tipinin ən çarpıcı nümunələrindən biridir. Zeynal Usta, okuma yazma bilməyən, yoxsul bir sanatçısıdır, ancak əhlakî bütünlüğüylə sistemin adaletsizliklərinə qarşı içsel bir direniş göstərir:

Bakhtin'in "çok seslilik" kavramıyla ele alındığında, Zeynal Usta'nın dili ve düşünce tarzı, halkın günlük konuşma tarzını, günlük kültürünü ve ulusal kimliğini yansıtır. Burada "küçük adam" hem toplumsal adaletsizliğin kurbanı hem de ulusal ve manevi değerlerin koruyucusudur.

İsa Muhanna – İdeoloji ve İnsani Değerler Arasında

Sovyet döneminde, "küçük adam" imgesi genellikle kolektivizm ideolojisinin gerekleri ile bireysel özgürlük arasında sıkışmış bir kişiyi temsil eder. İsa Muhanna'nın "İdeal" adlı romanında, aydınlanma misyonuyla ulusal değerleri korumak isteyen bir köy öğretmeni imgesi, Sovyet ideolojik aygıtının baskısı altında kalır. Jameson'ın "siyasi bilinçaltı" kavramına göre, bu imge, Sovyet sisteminin görünmez ideolojik baskılarının sanatsal bir örneğidir.

Bağımsızlıktan Sonra - Modernleşmenin Ortasında "Küçük Adam"

1990'lardan sonra, Azerbaycan düzyazısındaki "küçük adam" tipi, ekonomik liberalleşme, toplumsal eşitsizlik ve modernleşme süreçleri zemininde yeni tonlar kazanır. Anar'ın "Ağ liman" adlı eserinde, emekli bir denizci imgesi geçmişin kolektif ruhunu ve değerlerini korumaya çalışır, ancak piyasa ekonomisinin gerçekliğinde yabancılaşır:

Bourdieu'nün "habitus" kavramına göre bu imge, geçmişin sosyo-kültürel kodlarıyla şekillenen, ancak yeni sosyo-ekonomik ortama uyum sağlamakta zorluk çeken bir insan tipidir.

Ulusal Kimliğin ve Ahlaki Değerlerin Korunması

Azerbaycan edebiyatında "küçük adam" tipi, Amerikan edebiyatındaki benzerlerinden farklı olarak, daha çok ulusal kimliğin ve ahlaki değerlerin korunmasıyla ilişkilendirilir. Lukács'ın da belirttiği gibi, bu tipin gücü bireysel anlatının kolektif hafızayla birleşiminde yatar. Eserlerde "küçük adam" bazen açıkça isyan etmez, ancak değerlerini koruyarak pasif bir şekilde direnir.

Sonuç

Bu çalışma, Amerikan ve Azerbaycan düzyazısındaki "küçük adam" imgesinin edebi işlevini, sosyo-ahlaki bir bağlamda taşıdığı anlamlar açısından incelemektedir. Karşılaştırmalı bir analiz sonucunda elde edilen bulgular, her iki edebiyatın da bu kimliği farklı tarihsel ve toplumsal koşullarda oluşturmasına rağmen, ona ortak bir temsili yük yüklediğini göstermektedir.

Bulgulara göre, Amerikan edebiyatında küçük adam figürü, özellikle bireysel izolasyona, sınıf ayrımcılığına ve kapitalist sistemin başarısızlık korkusuna karşı toplumsal eleştirinin bir aracı olarak kullanılmıştır. John Steinbeck'in işçileri veya Arthur Miller'in hayal kırıklığına uğramış karakterleri, sistemin çarkları altında ezilen bireyin yalnızlığını ve ahlaki çöküşünü yansıtır. Bu karakterler aracılığıyla Amerikan rüyası sorgulanmış ve bireyin içsel direnişi ön plana çıkarılmıştır. Azerbaycan edebiyatında küçük adam daha çok ulusal kimliğin, kültürel belleğin ve Sovyet rejiminin baskısına karşı bir duruşun temsilcisi olarak görülür. Celil Memmedguluzade ve İsa Muğanna gibi yazarlar, halkın ahlaki direnişini, geleneksel değerlere bağlılığını ve sisteme karşı sessiz mücadelesini bu karakterler aracılığıyla sunmuşlardır. Buradaki küçük adam sıradan bir öğretmen veya memur değil, ulusal kimliğin ve ahlaki ahlakın bir koruyucusudur.

Tartışma düzeyinde, her iki edebiyatın da bu imgeyi yalnızca bireyin değil, aynı zamanda kolektif vicdanın ve toplumun yapısal zayıflıklarının bir temsili olarak inşa ettiği görülmektedir. Küçük adam, bireysel dramının altında yatan sistemsel sorunları ortaya koyan bir metafor olarak hem ahlaki hem de ideolojik katmanlar taşır. Sonuç olarak, Amerikan ve Azerbaycan düzyazısındaki

“küçük adam” imgesi yalnızca edebi bir tür değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı ve ahlaki çelişkileri yansıtan bir aynadır. Değişen rejimlere, sistemsel baskılara ve modern yaşamın getirdiği kesintilere rağmen, bu karakter insan olmanın, haklı olmanın ve içsel direnişin sembolü haline gelmiştir. Yazarlar, bu figür aracılığıyla yalnızca bireyin değil, aynı zamanda tüm toplumun etik ve sosyo-kültürel ikilemlerini edebi dil aracılığıyla açıkça gösterebilmişlerdir.

Kaynakça

- Armintor, D. N. (2011). *The Little Everyman: Stature and Masculinity in Eighteenth-Century English Literature*. University of Washington Press.
- Bakhtin, M. M. (2004). *Literary Theory: An Anthology*. Blackwell.
- Bigsby, C. (2005). *Arthur Miller: A Critical Study*. Cambridge University Press.
- Çalışkan, A. (2012). Edebiyat Teorisi Üzerine-3: Edebiyat Teorilerinin Sınıflandırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5.
- “Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında “kiçik” adam obrazlarının ictimai-bədii funksiyası” monoqrafiyası nəşr olunmuşdur. (2012). https://azertag.az/xeber/celil_memmedquluzade_yaradiciliginda_kichik_adam_obrazlarinin_ictimai_bedii_funksiyasi_monoqrafiyasi_nesr_olunmusdur-188320
- Cuddon, J. A. (2013). *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Penguin Books.
- Cullen, J. (2003). *The American Dream: A Short History of an Idea That Shaped a Nation*. Oxford University Press.
- Fredric, J. (1982). *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. Cornell University Press.
- Hartner, M. (2024). Fictional Characters in Literary Theory — A Short History. *e-Rea*. <https://doi.org/https://doi.org/10.4000/11w9t>
- John Steinbeck's Of Mice and Men (Bloom's Modern Critical Interpretations)*. (2005). Infobase Publishing.
- Kılıç, S. (2022). Küçük adam, edebiyata derinlik kattı. *GZT / Cins Dergi*. <https://www.gzt.com/cins/kucuk-adam-edebiyata-derinlik-katti-3562627>
- Məmmədquluzadə, C. (2014). *Əsərləri* (Vol. I cild). Öndər Nəşriyyat.
- Mikail E.H, Ç. H., (); , ,14, p. . (2024). Exploring the Turkic Identity of Azerbaijan's Ethnic Groups. *Open Journal of Applied Science*, 3077-3099. <https://doi.org/10.4236/ojapps.2024.1411203>
- Miller, A. (1998). *Death of a Salesman*. Penguin Classics.
- Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı*. (2007). (C. Abdullayev, T. Hüseynoğlu, & V. Sultanlı, Eds.). Bakı Universiteti nəşriyyatı.
- Noureddine, B. (2024). Lukacs' Theory Of The Novel And The Problematic Consciousness In The Novel's Character. In (pp. 169-181).

Qasımzadə, F. S. (2017). *XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi* Elm və təhsil.

Salamoğlu, T. (2018). *Azərbaycan tənqidi realizminin estetikası (C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Sabir yaradıcılığı əsasında)*. “ORXAN” NPM.

Steinbeck, J. (2002). *Of Mice and Men*. Penguin Books.
<https://giove.isti.cnr.it/demo/eread/Libri/sad/OfMiceAndMen.pdf>

Salamoğlu, T. (2008). *Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri. Monoqrafiya və ədəbi tənqidi məqalələr*. BQU nəşriyyatı.

Tyson, L. (2023). *Critical Theory Today: A User-Friendly Guide*. Routledge.